III.

Гиллелизмъ есть новая религіозная партія, которую предполагается нами создать на лонѣ существующей до сихъ поръ еврейской религіи, если наше настоящее обращеніе къ еврейской интеллигенціи найдетъ достаточный откликъ въ ихъ сердцахъ. Гиллелизмъ есть та же самая еврейская религія, которую далъ намъ Моисей и которую проповѣдывали пророки, но освобожденная отъ той посторонней примѣси, которая въ свое время была необходима, но теперь давно уже стала полнѣйшимъ анахронизмомъ.

Религія Гиллелитовъ не новая. По идеѣ своей она существуетъ съ незапамятныхъ временъ въ сердцахъ всѣхъ людей, а главный принципъ ея былъ формулированъ еще 2000 лѣтъ тому назадъ рабби Гиллелемъ, имя котораго наша религія и носитъ. Наша религія есть только практическое и конкретное осуществленіе той религіи, которая теоретически въ свое время была установлена великимъ Гиллелемъ.

Прежде чѣмъ мы перейдемъ въ изложенію сущности Гиллелизма, мы должны обратить особенное вниманіе нашихъ слушателей на слѣдующее обстоятельство: Благодаря тому факту, что мы употребляемъ повсюду выраженіе „наша религія“, „Гиллелитская религія“ и т. п., наше обращеніе на многихъ читателей произведетъ вѣроятно такое впечатлѣніе, будто мы хотимъ выступить съ какою-то *новою вѣрою*!! Настоятельно просимъ читателей отбросить всякую подобную мысль, такъ какъ она была бы совершенно ложна. ***Мы не имѣемъ ни малѣйшаго поползновенія выступить съ какою-либо новою вѣрою.*** Появленіе новой вѣры въ наше время вообще уже немыслимо; а еслибы таковая и могла когда-нибудь еще появиться, то во всякомъ случаѣ не *мы* дерзнули бы явиться основателемъ ея. Это могъ бы сдѣлать только человѣкъ съ великимъ божественнымъ вдохновеніемъ, съ необыкновенной силой духа, обладающій сверхъестественнымъ даромъ дѣйствовать на человѣческія сердца и умы.

III.

Hilelismo estas nova religia partio, kiun ni intencas fondi en sino de ĝis nun ekzistanta hebrea religio, se nia nuna alvoko al hebrea intelektularo trovos sufiĉan resonon en ĝiaj koroj. Hilelismo estas la sama hebrea religio, kiun donis al ni Moseo kaj kiun predikadis profetoj, sed liberigita de tiu flanka almikso, kiu siatempe estis necesa, sed nun jam longe fariĝis la plej plena anakronismo.

Religio de hilelismo ne estas nova. Laŭ sia ideo ĝi ekzistas de nememoreblaj tempoj en koroj de ĉiuj homoj, kaj ĝia ĉefa principo estis formulita jam antaŭ 2000 jaroj de rabeno Hilel, kies nomon portas nia religio. Nia religio estas nur praktika kaj konkreta efektivigo de tiu religio, kiu teorie siatempe estis fiksita de granda Hilel.

Antaŭ ol ni transiros al klarigo de esenco de la hilelismo, ni devas atentigi niajn aŭskultantojn pri jena cirkonstanco: Dank' al tiu fakto, ke ni ĉie uzas esprimon "nia religio", "hilelista religio" ks., nia alvoko al multaj legantoj verŝajne faros tian impreson, kvazaŭ ni volas elpaŝi kun ia nova kredo!! Insiste ni petas legantojn forĵeti ĉiun similan penson, ĉar ĝi estus tute erara. Ni ne havas eĉ la plej malgrandan intencon elpaŝi kun ia nova kredo. Apero de nova kredo en nia tempo ĝenerale jam estas nekonceptebla; kaj se tia eĉ povus iam ankoraŭ aperi, ĉiuokaze ne ni aŭdacus esti ĝia fondanto. Tion ĉi povus fari nur homo kun granda dia inspiro, kun eksterordinara forto de spirito, posedanta supernaturan talenton efiki sur homaj koroj kaj mensoj,

увлекающій ихъ собственнымъ примѣромъ своего великаго и чистаго духа, не отступающаго передъ величайшими страданіями. Мы не чувствуемъ за собою и капли подобнаго божественнаго вдохновенія и не имѣемъ ни малѣйшаго желанія дерзновенно вторгнуться въ божественную область вѣры. Подъ словомъ „Гиллелитская религія“ мы подразумѣваемъ не какую-нибудь новую вѣру, а только новую *внѣшнюю соціально-религіозную организацію* на лонѣ давно уже существующей еврейской религіи. Просимъ нашихъ читателей помнить объ этомъ! Если мы въ данномъ случаѣ употребляемъ повсюду слово „религія“, то это только потому, что мы не имѣемъ подъ рукой другого, болѣе точнаго термина. *Божественной* стороны религіи мы, не будучи призваны къ этому, коснуться не дерзаемъ, предоставляя ее вполнѣ личному убѣжденію каждаго человѣка и вдохновеннымъ проповѣдямъ великихъ духовныхъ вождей человѣчества; мы будемъ говорить только о чисто *человѣческой* сторонѣ религіи, т. е. о той чисто конкретной, такъ сказать тѣлесной формѣ религіи, которая установлена обыкновенными смертными и можетъ быть также измѣняема обыкновенными смертными. Говорить о *духовной* сторонѣ религіи намъ впрочемъ даже нѣтъ никакой надобности; такъ какъ *она* съ еврейскимъ вопросомъ и съ еврейскимъ голусомъ ничего общаго не имѣетъ; во что мы вѣруемъ и во что не вѣруемъ, это не только не подлежитъ нашему произволу, но объ этомъ насъ никто и не спрашиваетъ, и извѣстно, что у очень многихъ евреевъ и не-евреевъ духовная сторона вѣры вполнѣ идентична; насъ спрашиваютъ только, какъ мы въ соціально-религіозномъ отношеніи *устроили нашу жизнь*, наше воспитаніе и стремленія, и что написано на знамени той группы, къ которой мы себя причисляемъ. Вотъ этотъ-то ненормальный *соціально-религіозный внѣшній строй нашъ* и является, какъ мы выше доказали, единственной причиной ненормальности всей нашей исторіи и нашего положенія, ненормальности, которая лежитъ тяжелымъ бременемъ на всѣхъ членахъ нашей группы, все равно каковы бы ни были внутреннія убѣжденія каждаго изъ насъ. Ибо каждый изъ насъ—каковы бы ни были его личныя воззрѣнія и хотя бы онъ даже никакой вѣры не имѣлъ и не признавалъ—связанъ на каждомъ шагу съ той соціально-религіозной группой, къ которой онъ причисляетъ себя, съ ея институціями, обычаями, воспитаніемъ, стремленіями, съ ея жизнью и судьбою. Помните поэтому, что

forloganta ilin per propra ekzemplo de sia ·granda
kaj pura spirito, ne retiranta sin antaŭ la plej
grandaj suferoj. Ni ne sentas en ni eĉ guton de si-
mila dia inspiro kaj ni ne havas eĉ la plej malgran-
dan deziron aŭdace enpenetri en dian sferon de kredo.
Sub nomo "hilelista religio" ni komprenas ne ian no-
van kredon, sed nur novan eksteran socie-religian
organizon en sino de jam delonge ekzistanta hebrea
religio. Ni petas niajn legantojn memori pri tio ĉi!
Se ni en tiu ĉi okazo ĉie uzas vorton "religio", ĝu-
ste nur tial, ke ni ne havas sub la mano pli pre-
cizan terminon. Dian flankon de religio ni, ne est-
ante alvokitaj al tio ĉi, ne aŭdacas tuŝi, lasante
ĝin tute al persona konvinko de ĉiu homo kaj al la
inspirpredikoj de grandaj spiritaj kondukantoj de la
homaro; ni parolos nur pri pure homa flanko de la
religio, t.e. pri tiu pure konkreta, tiel diri korpa
formo de religio, kiu estas fiksita de ordinaraj mor-
tuloj kaj povas esti same ŝanĝata de ordinaraj mor-
tuloj. Paroli pri spirita flanko de religio ni havas
nenian necesecon; ĉar ĝi kun la hebrea demando kaj
kun la hebrea ekzilo havas nenion komunan; al kio ni
kredas kaj al kio ni ne kredas, tio ĉi ne nur ne a-
partenas al nia arbitro, sed pri tio nin neniu eĉ
demandas, kaj estas konate, ke ĉe tre multaj hebreoj
kaj ne-hebreoj spirita flanko de kredo estas tute i-
denta; oni nin demandas nur, kiel ni en socie-reli-
gia rilato aranĝis nian vivon, nian edukon kaj cela-
dojn, kaj kio estas skribite sur standardo de tiu
grupo, al kiu ni nin alkalkulas. Jen tiu ĉi nenorma-
la socie-religia ekstera sistemo nia estas, kiel ni
supre pruvis, sola kaŭzo de nenormaleco de nia tuta
historio kaj de nia situacio, de nenormaleco, kiu
per peza ŝarĝo kuŝas sur ĉiuj anoj de nia grupo, tu-
te egale, kiaj ajn estus internaj konvinkoj de ĉiu
el ni. Ĉar ĉiu el ni - kiaj ajn estus liaj personaj
vidpunktoj kaj almenaŭ li eĉ nenian kredon havis kaj
ne konfesis - li estas ligita sur ĉiu paŝo kun tiu
socie-religia grupo, al kiu li alkalkulas sin, kun
ĝiaj institucioj, kutimoj, edukado, celadoj, kun
ĝia vivo kaj sorto. Tial vi memoru, ke

говоря о Гиллелитской религіи, мы подразумѣваемъ подъ этимъ не какую-либо новую вѣру, а только измѣненный *соціально-религіозный строй* еврейской общины.

Какъ старо-евреи, такъ и евреи-Гиллелиты исповѣдуютъ вѣру *Моисея*, духъ которой вполнѣ ясно выраженъ въ Библіи (преимущественно въ книгахъ пророковъ). Гиллелиты отличаются отъ старо-евреевъ только способомъ *толкованія* религіи, заповѣданной намъ Моисеемъ. Въ то время, какъ старо-евреи толкуютъ себѣ всѣ слова Моисея *буквально*, Гиллелиты толкуютъ ихъ по ихъ *духу*. А такъ какъ книги Моисея кромѣ его религіи содержатъ въ себѣ еще огромную массу постановленій государственныхъ, національныхъ, различныя преданія и аллегоріи, назначенныя исключительно для существовавшаго въ то время и находившагося въ извѣстныхъ политическихъ и духовныхъ условіяхъ *древне-израильскаго народа*, то отсюда вытекаетъ, что старо-евреи подъ формою религіи исповѣдуютъ собраніе различныхъ вещей, не имѣющихъ ничего общаго съ религіей и сдѣлавшихся давно уже полнѣйшимъ анахронизмомъ. Гиллелиты же исповѣдуютъ только чистую *религію* Моисея, которая не зависитъ ни отъ какой національности, ни территоріи.

Изъ всего сказаннаго нами уже вполнѣ ясно видно, что такое Гиллелизмъ. Это есть та же самая религія Моисея, что у талмудистовъ и караимовъ, но истолковываемая не по *буквѣ* Моисеевыхъ словъ, а по ихъ *духу*. Но такъ какъ духъ Моисеевой религіи есть нѣчто неуловимое, разсѣянное по всей Библіи, и могъ бы дать поводъ къ самымъ разнорѣчивымъ толкованіямъ, то Гиллелитамъ приходится ясно формулировать этотъ духъ въ видѣ нѣсколькихъ вполнѣ точныхъ принциповъ и формулъ, на которыхъ будетъ основываться вся Гиллелитская религія. Эти принципы, составляющіе собою всю сущность Гиллелизма, слѣдующіе:

1. Мы чувствуемъ и признаемъ существованіе высшей Силы, управляющей міромъ, и Силу эту мы называемъ Богомъ.
2. Законы свои Богъ вложилъ въ сердце каждаго человѣка подъ формою совѣсти; слушайся всегда поэтому голоса совѣсти своей, ибо это есть никогда не умолкающій голосъ Бога.
3. Сущность всѣхъ законовъ, данныхъ намъ Богомъ, выражается формулой: люби ближняго

parolante pri hilelista religio, ni sub tio ĉi komprenas ne ian novaĥ kredon, sed nur ŝanĝitan socie -religian sistemon de hebrea komunumo.

Kiel malnov-hebreoj tiel ankaŭ hebreoj-hilelistoj konfesas kredon de Moseo, kies spirito tre klare estas esprimita en Biblio (precipe en libroj de profetoj). Hilelistoj diferencas sin de malnov-hebreoj nur per metodo de interpreto de religio, testamentita de Moseo al ni. Dum malnov-hebreoj interpretas laŭlitere ĉiujn vortojn de Moseo, hilelistoj interpretas ilin laŭ ĝia spirito. Ĉar libroj de Moseo krom lia religio entenas en si ankaŭ grandegan amason da ordonoj ŝtataj, naciaj, diversajn mitojn kaj alegoriojn, destinitajn ekskluzive por ekzistinta en tiu tempo kaj troviĝinta en konataj politikaj kaj spiritaj kondiĉoj de antikve-izraela popolo, tial el tio ĉi sekvas, ke malnov-hebreoj sub formo de religio konfesas kolekton de diversaj objektoj, havantaj nenion komunan kun religio kaj fariĝintaj jam delonge tutplena anakronismo. Hilelistoj do konfesas nur puran religion de Moseo, kiu ne dependas de ia nacieco, nek de teritorio.

El ĉio dirito ni jam tute klare vidas, kio estas hilelismo. Tio ĉi estas la sama religio de Moseo kiel ĉe talmudistoj kaj karaimoj, sed interpretata ne laŭ litero de vortoj de Moseo, sed laŭ ĝia spirito. Sed ĉar spirito de Mosea religio estas io nekaptebla, dissemita tra la tuta Biblio, kaj povus doni pretekston al la plej diverssencaj interpretoj, tial hilelistoj devas klare formuli tiun ĉi spiriton en formo de kelkaj tute precizaj principoj kaj formuloj, sur kiuj estos bazita tuta hilelista religio. Tiuj ĉi principoj, enhavantaj en si tutan esencon de hilelismo, estas jenaj:

1. Ni sentas kaj rekonas ekzistadon de la plej alta Forto, reganta la mondon, kaj tiun ĉi Forton ni nomas Dio.
2. Siajn leĝojn Dio enmetis en koron de ĉiu homo en formo de konscienco; tial vi ĉiam obeu voĉon de via konscienco, ĉar tio ĉi estas neniam eksilentanta voĉo de Dio.
3. Esenco de ĉiuj leĝoj, donitaj al ni de Dio, esprimas sin per formulo: vi amu proksimulon

и поступай съ другими такъ, какъ ты хотѣлъ бы, чтобы другіе поступали съ тобою, и не дѣлай никогда ни явно, ни тайно такихъ поступковъ, о которыхъ твой внутренній голосъ говоритъ тебѣ, что они Богу не нравятся. Всякія же остальныя ученія, которыя ты услышишь когда-либо отъ твоихъ учителей и руководителей и которыя не заключаются въ кардинальныхъ трехъ пунктахъ религіи, составляютъ только человѣческіе комментаріи, которые могутъ быть истинны, но могутъ быть и ошибочны.

Для того, чтобы быть Гиллелитомъ, достаточно исповѣдывать вышеупомянутые три пункта, обнимающіе собою всю Гиллелитскую вѣру. Но такъ какъ по слабости человѣческой природы абстрактное ученіе легко забывается, если оно не обставлено извѣстными внѣшними осязательными формами, то Гиллелиты сочли нужнымъ придать своей религіи также извѣстную *внѣшность*, которая связывала бы между собою Гиллелитовъ и постоянно напоминала бы имъ о сущности ихъ религіи. Но третій пунктъ религіи долженъ постоянно напоминать Гиллелитамъ, что эта внѣшняя сторона религіи представляетъ постановленія чисто *человѣческія*, исполненіе которыхъ обязательно только для тѣхъ, кто хочетъ принадлежать не только по духу, но и по внѣшности къ общинѣ Гиллелитовъ. Такъ какъ необходимымъ условіемъ для внѣшнихъ религіозныхъ формъ есть ихъ *одинаковость* для всѣхъ исповѣдующихъ данную религію, то церковь Гиллелитовъ устанавливаетъ общій *Синодъ*, который будетъ устанавливать и регулировать внѣшнія религіозныя формы, обязательныя для всѣхъ общинъ Гиллелитовъ. Такимъ образомъ для всѣхъ, желающихъ принадлежать къ Гиллелитской церкви, къ тремъ духовнымъ пунктамъ Гиллелитской *вѣры* присоединяется еще слѣдующій пунктъ Гиллелитской *церкви*:

4. Всякій, желающій принадлежать къ церкви Гиллелитовъ, долженъ исполнять религіозныя постановленія единаго и общаго Гиллелитскаго Синода; но постановленія Синода обязательны только для *храмовъ* и *общинъ*, а для частныхъ лицъ только *въ ихъ сношеніяхъ съ церковью*;

- 42 -

kaj agu kun aliaj tiel, kiel vi volus, ke aliaj agu kun vi, kaj faru iam nek evidente, nek kaŝite tiajn agojn, pri kiuj via interna voĉo diras al vi, ke ili ne plaĉas al Dio. Ĉiuj do ceteraj instruoj, kiujn vi ekaŭdos iam de viaj instruistoj kaj gvidantoj kaj kiuj ne enestas en ĉefaj tri punktoj de religio, faras nur homajn komentariojn, kiuj povas esti veraj, sed povas esti ankaŭ eraraj.

Por esti hilelisto sufiĉas konfesadi supre menciitajn tri punktojn, ampleksantajn tutan hilelistan kredon. Sed ĉar pro malforteco de homa naturo abstrakta instruo estas facile forgesata, se ĝi ne estas montrita per certaj eksteraj palpaj formoj, tial hilelistoj trovis necese doni al sia religio ankaŭ certan eksteraĵon, kiu ligus inter si hilelistojn kaj konstante memorigus al ili pri esenco de ilia religio. Sed tria punkto de religio devas konstante memorigi al hilelistoj, ke tiu ĉi ekstera flanko de religio prezentas decidojn pure homajn, kies plenumo estas deviga nur por tiuj, kiuj volas aparteni ne nur laŭ spirito, sed ankaŭ laŭ eksteraĵo al komunumo de hilelistoj. Ĉar necesa kondiĉo por eksteraj religiaj formoj estas ilia egaleco por ĉiuj konfesantaj tiun rekigion, tial eklezio de hilelistoj fondas komunan Sinodon, kiu fiksados kaj reguligos eksterajn religiajn formojn, devigajn por ĉiuj komunumoj de hilelistoj. Tial por ĉiuj, volantaj aparteni al hilelista eklezio, al tri spiritaj punktoj de hilelista kredo aliĝas ankoraŭ sekvanta punkto de hilelista eklezio:

4. Ĉiu, volanta aparteni al eklezio de hilelistoj, devas plenumadi religiajn decidojn de unueca kaj komuna Hilelista Sinodo; se decidoj de Sinodo estas devigaj nur por temploj kaj komunumoj, kaj por privataj personoj nur en iliaj rilatoj kun la eklezio;

всякія же постановленія Синода, касающіяся *частной жизни* Гиллелитовъ, предлагаются Гиллелитамъ только какъ *рекомендуемыя*, но отнюдь не *обязательныя*. Синодъ долженъ всегда помнить, что онъ призванъ регулировать только религіозные *обычаи* и *церемоніи*, но *не законы*.

Когда окажется, что идея Гиллелизма находитъ среди еврейства достаточное сочувствіе, тогда друзья этой идеи должны будутъ приступить къ учрежденію Подготовительнаго Комитета, который начнетъ хлопотать о полученіи для Гиллелизма Правительственной санкціи. Лишь только санкція эта будетъ получена, Подготовительный Комитетъ позаботится объ устройствѣ общаго конгресса первыхъ Гиллелитовъ, который займется учрежденіемъ перваго Синода, выработаетъ всю (по крайней мѣрѣ предварительную) внѣшнюю форму Гиллелитской религіи, установитъ недѣльные и годичные праздники, сущность и ритуалъ богослуженій и различныхъ религіозныхъ торжествъ и обрядовъ, которые однако во всѣ времена должны имѣть характеръ не какихъ-либо религіозныхъ *законовъ*, а только религіозныхъ *обычаевъ*, имѣющихъ цѣлью духовно объединять Гиллелитовъ и давать имъ теплую поэтическую религіозную атмосферу, въ которой они могли бы отдыхать во всякое время отъ холодной прозы жизни и постоянно сообща разрабатывать и укрѣплять въ себѣ чувства истинной религіи, основанной на чистомъ идеализмѣ и нравственности.

Первый конгрессъ Гиллелитовъ будетъ имѣть право дать Гиллелизму ту внѣшнюю форму, которую онъ найдетъ нужной, и этой формы мы, слѣдовательно, предвидѣть съ полной точностью не можемъ. Но для того, чтобы читатели наши могли имѣть болѣе опредѣленное понятіе о *предполагаемой* внѣшней формѣ Гиллелизма, считаемъ не лишнимъ привести здѣсь тѣ соображенія, которыя мы съ своей стороны представимъ по этому дѣлу конгрессу: Такъ какъ по законамъ Гиллелизма установленіе недѣльныхъ и годичныхъ праздниковъ представляетъ только взаимное человѣческое соглашеніе относительно того, чтобы извѣстное число дней въ году посвятить отдыху, богослуженію и нравственному сосредоточиванію, и такъ какъ различныя религіозныя церемоніи тоже не предписаны Божествомъ, а представляютъ чисто человѣческіе произвольные символы, которыми люди условились выражать свое уваженіе къ Божеству, и такъ

kaj ĉiuj decidoj de Sinodo, koncernantaj privatan vivon de hilelistoj, estas proponataj por hilelistoj nur kiel rekomendataj, sed tute ne devigaj. Sinodo ĉiam devas memori, ke li devas reguligi nur religiajn morojn kaj ceremoniojn, sed ne leĝojn.

Kiam evidentiĝos, ke ideo de hilelismo inter hebreeco trovas sufiĉan kunsenton, tiam amikoj de tiu ĉi ideo devos alpaŝi al fondo de Prepara Komitato, kiu komencos klopodi pri ricevo de registara sankcio por hilelismo. Tuj post ricevo de tiu ĉi sankcio Prepara Komitato zorgos pri kunvoko de komuna kongreso de unuaj hilelistoj, kiu okupiĝos pri fondo de unua Sinodo, ellaboros tutan (almenaŭ anticipan) eksteran formon de hilelista religio, fiksos semajnajn kaj jarajn festojn, esencon kaj riton de diservoj kaj diversaj religiaj solenoj kaj ceremonioj, kiuj tamen en ĉiuj tempoj devas havi karakteron ne de iaj religiaj leĝoj, sed nur de religiaj kutimoj, havantaj la celon spirite kunligi hilelistojn kaj donadi al ili varman poezian religian atmosferon, en kiu ili povus en ĉiu tempo ripozi de malvarma prozo de la vivo kaj konstante kolektive ellaboradi kaj fortigi en si sentojn de la vera religio, bazita sur pura idealismo kaj moraleco.

Unua kongreso de hilelistoj havos rajton doni al hilelismo tiun eksteran formon, kiun ĝi trovos necesa, kaj tiun ĉi formon ni do ne povas antaŭvidi kun plena precizeco. Sed por tio, por ke niaj legantoj povu havi pli difinitan nocion pri supozata ekstera formo de hilelismo, ni donas tie ĉi tiujn konsiderojn, kiujn ni de nia flanko prezentos en tiu ĉi afero al la kongreso: Ĉar laŭ leĝoj de hilelismo fikso de semajnaj kaj jaraj festoj prezentas nur reciprokan homan interkonsenton pri tio, por ke certan nombron de tagoj ĉiujare dediĉi al ripozo, diservo kaj morala koncentriĝo, kaj ĉar diversaj religiaj ceremonioj ankaŭ ne estas preskribitaj de Dieco, sed prezentas pure homajn arbitrajn simbolojn, per kiuj homoj interkonsentis esprimadi sian estimon al Dieco, kaj ĉar

какъ, слѣдовательно, для Гиллелизма рѣшительно все равно, *какіе* именно дни будутъ назначены праздниками и *какія* именно религіозныя церемоніи будутъ установлены,—то Конгрессу предлагается установить именно *такіе* праздники и церемоніи, которые не шли бы безъ надобности въ разрѣзъ съ установившимися уже привычками и вѣрованіями еврейскихъ массъ и не являлись бы лишнимъ препятствіемъ для перехода этихъ массъ къ Гиллелизму—все это конечно только на столько, на сколько эти праздники и церемоніи не противорѣчатъ законамъ и духу Гиллелизма. Традиціи и обычаи, по скольку они сами по себѣ не противорѣчатъ этикѣ, эстетикѣ и духу Гиллелизма, надо по мѣрѣ возможности не только сохранять, но даже усилить и обставить большею прелестью; ибо масса гораздо легче отказывается отъ законовъ, чѣмъ отъ обычаевъ; традиціи составляютъ основу всего „священнаго", безъ традицій невозможна религія. Не входя здѣсь въ подробности, приведемъ только нѣсколько примѣровъ:

1. Библія считается у евреевъ священною книгою; такъ какъ это дѣйствительно книга великая, которая положила фундаментъ монотеизму, на которой нравственно воспитано все цивилизованное человѣчество, и на которой основанъ также весь Гиллелизмъ, то ничто не препятствуетъ и Гиллелизму относиться къ ней съ подобающимъ благоговѣніемъ и каждый разъ читать въ своихъ храмахъ отдѣлы изъ нея. Но относиться къ ней *дословно* было бы, разумѣется, явно противно законамъ Гиллелизма. Гиллелиты, слѣдовательно, будутъ читать ее въ своихъ храмахъ какъ фундаментальную книгу своей религіи, какъ великій церковный памятникъ и сокровищницу великихъ религіозныхъ идей, но согласно третьему пункту своей религіи будутъ считать ее книгой *человѣческой*, которая на ряду съ великими истинами заключаетъ и много посторонней примѣси и съ которою можно совѣтоваться въ религіозныхъ сомнѣніяхъ, но предписанія которой, равно какъ и вѣра въ ея легенды, ни для кого дословно и слѣпо не обязательны.

2. Евреи имѣютъ своимъ недѣльнымъ праздникомъ субботу. Религія нисколько не препятствуетъ и Гиллелизму оставить этотъ день и обставить его всевозможной торжественностью и уваженіемъ, какъ день, посвященный нами Богу. Не только высоко нравственные обычаи, какъ напримѣръ отдыхъ для нашихъ животныхъ, но и всѣ поэтическія мелочи, вполнѣ гармонизирующіе съ духомъ Гиллелизма, какъ напримѣръ даже

por hilelismo estas tute egale, kiaj nome tagoj estos nomitaj festoj kaj kiaj nome religiaj ceremonioj estos fiksitaj, - tial al Kongreso oni proponas fiksi tiajn festojn kaj ceremoniojn, kiuj ne estus en konflikto kun estantaj jam kutimoj kaj kultsentoj de hebreaj amasoj kaj ne estus superflua obstaklo por transiro de tiuj ĉi amasoj al hilelismo - ĉio tio ĉi estas tiomgrade, kiomgrade tiuj ĉi festoj kaj ceremonioj ne kontraŭparolas al leĝoj kaj spirito de hilelismo. Tradicioj kaj kutimoj, kiom ili ne kontraŭparolas al etiko, estetiko kaj spirito de hilelismo, estas necese laŭeble ne nur konservi, sed ankaŭ plifortigi kaj ĉirkaŭigi per pli granda ĉarmo; ĉar amaso multe pli facile rezignas leĝojn, ol kutimojn; tradicioj estas bazo de ĉio "sankta", sen tradicioj estas neebla religio. Ne enirante tie ĉi en detalojn, ni donos nur kelkajn ekzemplojn:

1. La Biblio ĉe hebreoj estas sankta libro; ĉar ĝi efektive estas libro granda, kiu metis fundamenton al la monoteismo, sur kiu morale estas edukita la tuta civilizita homaro, kaj sur kiu estas ankaŭ bazita la tuta hilelismo, tial nenio malhelpas ankaŭ al la hilelismo rigardi ĝin kun deca respekto kaj ĉiun fojon en siaj temploj legi partojn el ĝi. Sed trakti ĝin laŭvorte estus evidente kontraŭ leĝoj de hilelismo. Do. hilelistoj legos ĝin en en siaj temploj kiel fundamentan libron de sia religio, kiel grandan eklezian monumenton kaj trezorejon de grandaj religiaj ideoj, sed laŭ la tria punkto de sia religio ili konsideros ĝin libro homa, kiu krom grandaj veroj enhavas ankaŭ multe da flanka almikso, kaj kun kiu oni povas konsiliĝi en religiaj duboj, sed kies preskriboj, same kiel kredo en ĝiajn legendojn, por neniu estas devigaj laŭvorte kaj blinde.

2. Hebreoj havas sabaton sia semajna festo. Religio neniom malhelpas al hilelismo restigi tiun ĉi tagon kaj ĉirkaŭigi ĝin per ĉiaspeca soleno kaj estimo kiel tagon, dediĉitan de ni al Dio. Ne nur altaj moralaj kutimoj, kiel ekzemple ripozo por niaj bestoj, sed ankaŭ ĉiuj poeziaj bagateloj, tute harmoniantaj kun spirito de hilelismo, kiel ekzemple eĉ

зажиганіе свѣчей въ пятницу вечеромъ и т. п., могутъ быть смѣло сохранены, выражая собою наше уваженіе къ дню, посвященному Богу; но, разумѣется, всѣ тѣ запреты и предписанія, которыя у евреевъ являются только дословнымъ и схоластическимъ толкованіемъ Библіи какъ буквальнаго предписанія Божества и въ Гиллелизмѣ не имѣли бы смысла и противорѣчили бы его духу,—будутъ выброшены. Правда, что при современныхъ условіяхъ празднованіе субботы сопряжено съ большими неудобствами, и явилось бы желаніе перенести этотъ праздникъ на воскресенье; мы считаемъ однако сохраненіе субботы необходимымъ, во первыхъ для того, чтобы не разрушить безъ важной побудительной причины тотъ мостъ, который соединяетъ насъ съ нашими темными братьями, считающими субботу краеугольнымъ камнемъ еврейства,—а во вторыхъ для того, чтобы міръ видѣлъ, что Гиллелизмъ основанъ не на мелкомъ личномъ комфортѣ и желаніи украшать себя чужими перьями и на подобострастномъ поддѣлываніи себя подъ тонъ господствующихъ элементовъ, а на чистомъ, глубокомъ убѣжденіи и великой духовной идеѣ.

3. Въ извѣстные дни года по спеціально-религіозному календарю евреи празднуютъ Новый Годъ и Судный День. Эти праздники, полные поэзіи и вполнѣ гармонизирующіе съ духомъ осени, могутъ въ Гиллелизмѣ смѣло быть сохранены, по скольку они назначены для нравственнаго самоконтроля, для даванія себѣ отчета въ прошедшемъ и размышленія надъ будущимъ, для примиренія съ ближними и своею совѣстью; ничто не мѣшаетъ Гиллелизму оставить даже постъ и цѣлодневное пребываніе въ храмѣ, какъ символъ нашего уваженія и покорности и готовности обуздывать свои желанія; можно къ этому присоединить даже необязательную исповѣдь и покаяніе для тѣхъ, у кого сердце и совѣсть чѣмъ-нибудь сильно обременены и нуждаются въ облегченіи; при чемъ все это по законамъ Гиллелизма должно разсматриваться, разумѣется, не какъ приказаніе Божіе, а какъ взаимное соглашеніе чисто человѣческое въ знакъ уваженія къ Богу и какъ средство для облегченія своего сердца. Но всякія молитвы о постановленіяхъ Бога объ этихъ дняхъ, о записываніи и печатаніи на небѣ и т. д., какъ противорѣчащія законамъ Гиллелизма, должны быть, разумѣется, устранены.

4. Точно также ничто не мѣшаетъ Гиллелизму сохранить

ekbruligo de kandeloj vendrede vespere ks., kuraĝe povas esti konservitaj, esprimante per si nian estimon al tago, dediĉita al Dio; sed, kompreneble, ĉiuj tiuj malpermesoj kaj preskriboj, kiuj ĉe hebreoj aperas nur kiel laŭvorta kaj skolastika interpreto de Biblio kiel laŭvorta preskribo de Diaĵo ankaŭ en hilelismo ne havus sencon kaj kontraŭparolus al ĝia spirito, - estos elĵetitaj. Estas vero, ke en nunaj kondiĉoj festado de sabato estas ligita kun grandaj maloportunaĵoj, kaj estus dezirinde transporti tiun ĉi feston en dimanĉon; ni konsideras konservon de sabato necesa, unue pro tio, por ne detrui sen grava stimula kaŭzo tiun ponton, kiu kunligas nin kun niaj malkleraj fratoj, konsiderantaj sabaton bazangula ŝtono de hebreeco, - kaj due pro tio, por ke la mondo vidu, ke hilelismo estas bazita ne sur eta persona komforto kaj deziro ornami sin per fremdaj plumoj kaj nur sur humilema sinfalso sub tono de regantaj elementoj, sed sur pura, profunda konvinko kaj granda spirita ideo.

3. En certaj tagoj de la jaro laŭ speciale - religia kalendaro hebreoj festas Novan Jaron kaj Juĝan Tagon. Tiuj ĉi festoj, plenaj de poezio kaj tute harmoniantaj kun spirito de aŭtuno, kuraĝe povas esti konservitaj en hilelismo, kiom ili estas destinitaj por morala memkontrolo, por prezenti al si raporton pri pasinto kaj mediton pri estonto, por repaciĝo kun proksimuloj kaj sia konscienco; nenio malhelpas al hilelismo lasi eĉ faston kaj tuttagan estadon en templo, kiel simbolon de nia estimo kaj rezignacio kaj preteco bridi niajn dezirojn; oni povas al tio ĉi alligi eĉ nedevigan konfeson kaj penton por tiuj, kies koro kaj konscio estas per io forte ŝarĝitaj kaj bezonas faciligon; ĉio tio ĉi laŭ leĝoj de hilelismo devas esti rigardata, kompreneble, ne kiel ordono de Dio, sed kiel reciproka interkonsento pure homa je signo de estimo al Dio kaj kiel rimedo por faciligo de sia koro. Sed ĉiuj preĝoj pri ordonoj de Dio pri tiuj ĉi tagoj, pri skribado kaj preso en ĉilo ktp., kiel kontraŭparolantaj al leĝoj de hilelismo, kompreneble, devas esti forigitaj.

4. Tiel same nenio malhelpas al hilelismo konservi

и большинство остальныхъ еврейскихъ праздниковъ, но всѣ они будутъ, разумѣется, приноровлены къ законамъ и духу Гиллелизма и будутъ носить характеръ *церковный*, отчасти церковно-историческій въ память различныхъ фазъ идеи монотеизма, отчасти природно-жизненный для празднованія весны лѣта, осени и зимы (Пасха, Пятидесятница, Кущи и Ханука); но по духу Гиллелизма они могутъ изображать собою исторію *приверженцевъ еврейской религіи*, но отнюдь не должны носить ни малѣйшаго характера *національнаго*.

5. Содержаніе и форма всѣхъ молитвъ, какъ совершенно идущихъ въ разрѣзъ съ духомъ Гиллелизма, должны быть, разумѣется, радикально измѣнены отъ начала до конца.

6. Древне-еврейскій языкъ, какъ придающій церкви характеръ узко національный и къ тому же какъ совершенно немыслимый въ настоящее время для свободнаго, сознательнаго и искренняго выраженія своихъ мыслей и молитвъ, долженъ быть, разумѣется, устраненъ. (О языкѣ мы скажемъ ниже).

Вы видите такимъ образомъ, любезные читатели, что въ полной конкретной формѣ своей Гиллелизмъ будетъ представлять ту чистую общечеловѣческую религію, о которой мы говорили выше, но одѣтую во внѣшнее платье теперешняго еврейства; но платье это будетъ цѣльное, опредѣленное и чистое, а не полное дыръ и заплатъ, какъ у теперешней еврейской интеллигенціи, которая то хватается безсистемно за какое-нибудь свое лохмотье, то сбрасываетъ съ себя послѣдніе остатки его и вмѣстѣ съ тѣмъ чувствуетъ всю ненормальность и несчастіе своей наготы. Это еврейское платье необходимо, ибо иначе наши темные братья видѣли бы въ насъ ренегатовъ, которые изъ-за личныхъ удобствъ, напримѣръ изъ-за ложнаго стыда быть евреями, изъ-за надежды получить права и т. п., отпали совершенно отъ своихъ братьевъ и оставили ихъ на произволъ судьбы; мы оказались бы, слѣдовательно, не піонерами, борющимися за великую идею и увлекающими за собою массы, а просто отщепенцами, уничтожившими всякіе мосты между собою и массою. Правда, что и такъ темная масса наша въ началѣ отнесется къ намъ очень недовѣрчиво и враждебно, какъ относится ребенокъ къ врачу, подносящему ему лѣкарство; но когда эта масса, не способная углубляться въ идею, а судящая только по внѣшности, увидитъ, что мы не удаляемся отъ нея, а напротивъ, приближаемся, что мы не ищемъ

ankaŭ plimulton de ceteraj hebreaj festoj, sed ili ĉiuj estos, kompreneble, adaptitaj al leĝoj kaj spirito de hilelismo kaj portos eklezian karakteron, parte eklezie-historian je memoro de diversaj fazoj de ideo monoteista, parte nature-vivan por soleni printempon, someron, aŭtunon kaj vintron (Pasko, Pentekosto, Laŭbfesto kaj Ĥanuko); sed laŭ spirito de hilelismo ili povas reprezenti per si historion de adeptoj de hebrea religio, sed tute ne devas porti eĉ la plej malgrandan nacian karakteron.

5. Enhavo kaj formo de ĉiuj preĝoj, kiel tute irantaj kontraŭ la spirito de hilelismo, kompreneble, devas esti radikale ŝanĝitaj de komenco ĝis la fino.

6. Antikve-hebrea lingvo, kiel donanta al eklezio mallarĝe nacian karakteron kaj ankaŭ kiel tute nekoncepteblan en nuna tempo por libera, konscia kaj sincera esprimo de siaj pensoj kaj preĝoj, kompreneble, devas esti forigita. (Pri lingvo ni diros sube).

Tiamaniere vi vidas, afablaj legantoj, ke en sia plena konkreta formo hilelismo prezentos tiun puran komunhoman religion, pri kiu ni parolis supre, sed vestitan en eksteran veston de la nuna hebreeco; sed tiu ĉi vesto estos kompleta, difinita kaj pura, kaj ne plena de truoj kaj flikoj, kiel ĉe nuna hebrea intelektularo, kiu jen kaptas sensisteme ian sian ĉifonon, jen demetas de si lastajn ĝiajn restaĵojn kaj samtempe sentas tutan nenormalecon kaj malfeliĉon de sia nudeco. Tiu ĉi hebrea vesto estas necesa, ĉar alie niaj malkleraj fratoj vidus en ni renegatojn, kiuj pro personaj oportunaĵoj, ekzemple, pro erara honto esti hebreoj, pro espero ricevi rajtojn ks., tute forfalis de siaj fratoj kaj lasis ilin al volo de la sorto; do ni estus ne pioniroj, batalantaj por granda ideo kaj tirantaj post ni amasojn, sed simple renegatoj, detruintaj ĉiujn pontojn inter ni kaj amasoj. Estas vero, ke nia malklera amaso en komenco rilatos al ni tre malkonfide kaj malamike, kiel rilatas infano al kuracisto, donanta al li kuracilon; sed kiam tiu ĉi amaso, ne kapabla profundiĝi en ideon, kaj juĝanta nur laŭ ekstero, ekvidos, ke ni ne malproksimiĝas de ĝi, kaj kontraŭe, proksimiĝas, ke ni ne serĉas

для себя личныхъ выгодъ и привиллегій, что мы не только не отрекаемся отъ всѣхъ тѣхъ внѣшностей, которыя по понятіямъ массы составляютъ квинтэссенцію еврейской религіи, а напротивъ, съ совершенно уже не жданной ими силой открыто и съ гордостью убѣжденныхъ людей манифестируемъ нашу принадлежность къ этой религіи; когда она увидитъ, что, выбросивъ элементъ національный, который массѣ все равно совершенно непонятенъ и чуждъ, мы укрѣпили элементъ религіозный, который для массы важнѣе всего; когда они увидятъ, что мы, правда, передѣлали текстъ молитвъ и молимся не на древне-еврейскомъ языкѣ, но все таки дѣйствительно *молимся* (по крайней мѣрѣ посѣщаемъ богослуженіе), между тѣмъ какъ мы прежде *совершенно* не молились, и что мы молимся именно единому, слѣдовательно по ихъ понятіямъ „еврейскому" Богу; когда они увидятъ, что люди, которые до сихъ поръ ничего общаго съ религіей не имѣли, теперь съ полною теплотою празднуютъ тѣ же праздники, что и они:—когда они все это увидятъ, тогда они поймутъ, что мы ихъ братья, искренніе и преданные имъ братья; тогда голосъ нашъ будетъ имѣть къ нимъ доступъ, и постепенный, можетъ быть медленный, но за то вѣрный переходъ еврейскихъ массъ съ губительной ложно-національной почвы талмудизма на спасительную нейтрально-человѣческую почву Гиллелизма будетъ вполнѣ обезпеченъ.

Изъ изложенныхъ нами выше принциповъ Гиллелизма вы видите, что Гиллелизмъ въ сущности не есть какая-то секта, а представляетъ собою чистую теософическую религію, которая давно уже исповѣдуется въ душѣ всѣми интеллигентными евреями и которой Гиллелизмъ даетъ только теплую конкретную форму, для того чтобы религія эта могла быть жизнеспособной и постоянно напоминающей о себѣ. Къ религіи этой можетъ со спокойной совѣстью присоединиться всякій нравственный человѣкъ, какихъ бы религіозныхъ убѣжденій онъ до сихъ поръ ни держался. Къ религіи этой можетъ смѣло присоединиться и тотъ, который принципіально отвергаетъ *всякую* религію; ибо не только противъ второго и третьяго пункта Гиллелизма ни одинъ нравственный человѣкъ ничего не можетъ возразить, но даже *первый* пунктъ не задѣваетъ убѣжденій даже самаго упорнаго атеиста, такъ какъ существованія нашему уму непонятной общеміровой Силы не отвергаетъ вѣдь и атеистъ, съ тою только разницей, что то, что

por ni personajn profitojn kaj privilegiojn, ke ni ne nur rezignas ĉiujn tiujn eksteraĵojn, kiuj laŭ nocioj de amaso faras kvintesencon de hebrea religio, kaj kontraŭe, kun tute jam neatendita de ili forto malkaŝe kaj kun fiereco de konvinkitaj homoj manifestas nian apartenecon al tiu ĉi religio; kiam ĝi ekvidos, ke, elĵetinte nacian elementon, kiu por amaso tutegale estas nekomprenebla kaj fremda, ni fortigis religian elementon, kiu por amaso estas la plej grava; kiam ili ekvidos, ke ni, vere, tralaboris tekstojn de preĝoj kaj ni preĝas ne en antikve-hebrea lingvo, sed tamen efektive ni preĝas (almenaŭ ni vizitas diservon), dum ni antaŭe tute ne preĝis, kaj ke ni preĝas ĝuste al unueca, do laŭ iliaj komprenoj "al hebrea" Dio; kiam ili ekvidos, ke homoj, kiuj ĝis nun nenion komunan havis kun religio, nun kun plena varmeco festas tiujn samajn festojn, kiel ankaŭ ili: - kiam ili ĉion tion ĉi ekvidos, tiam ili komprenos, ke ni estas iliaj fratoj, sinceraj kaj sindonaj al ili fratoj; kiam nia voĉo havos aliron al ili, kaj iom post iom, estas eble malrapida, sed por tio certa transiro de hebreaj amasoj de sur pereiga erare-nacia fundo de talmudismo al sava neŭtrale-homa fundo de hilelismo estos tute garantiita.

El supre de ni priparolitaj principoj de hilelismo vi vidas, ke hilelismo en esenco ne estas ia sekto, sed prezentas per si puran teosofian religion, kiu jam delonge estas konfesata en animo de ĉiuj inteligentaj hebreoj kaj al kiu hilelismo donas nur varman konkretan formon, por ke tiu ĉi religio povu esti vivkapabla kaj konstante memoranta pri si. Al tiu ĉi religio povas kun pura konscienco aliĝi ĉiu morala homo, malgraŭ liaj religiaj konvinkoj, kiujn li ĝis nun havis. Al tiu ĉi religio povas kuraĝe aliĝi ankaŭ tiu, kiu principe neas ĉiun religion; ĉar ne nur kontraŭ dua kaj tria punkto de hilelismo eĉ unu morala homo povas kontraŭparoli, sed eĉ unua punkto ne tuŝas konvinkojn eĉ de la plej persista ateisto, ĉar ekziston de al nia menso nekomprenebla tutmonda Forto ne neniigas eĉ ateisto, nur kun tiu diferenco, ke tio, kion

онъ называетъ природой, мы называемъ именемъ Богъ, нисколько не позволяя себѣ приписывать этой Силѣ какіе-либо выдуманные человѣкомъ аттрибуты и предоставляя разуму и сердцу каждаго человѣка толковать себѣ сущность этой Силы какъ ему угодно. Гиллелитъ атеистъ можетъ подъ словомъ Богъ подразумѣвать силы природы и міровую нравственность; Гиллелитъ суевѣрный можетъ рисовать себѣ Бога сидящимъ въ опредѣленномъ мѣстѣ неба и владѣющимъ адомъ и раемъ; и оба они все таки будутъ хорошими Гиллелитами и ни одинъ изъ нихъ не съумѣетъ укорять другого въ безбожности, ибо, если они только исполняютъ религіозные законы, ни одинъ изъ нихъ не окажется грѣшащимъ противъ Гиллелитской религіи. Гиллелитъ ребенокъ можетъ вѣрить всевозможнымъ религіознымъ сказкамъ няни; по мѣрѣ подростанія и образованія онъ будетъ отъ этихъ сказокъ постепенно отказываться, а все таки религія его ничуть не будетъ никогда колебаться; онъ никогда не долженъ будетъ сказать себѣ „моя религія была ложная“, а на всякой новой ступени развитія онъ будетъ только говорить себѣ: „я мою религію прежде плохо толковалъ себѣ“. Благодаря отсутствію апріористическихъ догматовъ, Гиллелитская религія никогда не будетъ въ разладѣ съ наукой и со свободнымъ человѣческимъ мышленіемъ. Храмъ Гиллелитовъ будетъ всегда храмомъ чистой философіи; въ немъ безъ всякаго запрета со стороны религіи, а напротивъ, даже отъ ея имени, будутъ свободно разбираться и изучаться вопросы о сущности Бога, о нравственности, о сущности жизни и смерти, о тѣлѣ и духѣ человѣческомъ, объ отношеніи человѣческаго и вообще животнаго „я“ ко всей природѣ и о различныхъ предположеніяхъ относительно судьбы этого „я“ послѣ прекращенія видимой жизни индивидуума; о жизни естественной и поступкахъ противоестественныхъ, о которыхъ третій пунктъ нашей религіи выражается, что они „не нравятся Богу“, и т. п. Только въ храмѣ этомъ, пропитанномъ духомъ взаимной любви и постоянно напоминающемъ намъ о нашемъ ничтожествѣ передъ окружающей насъ великой всеміpной Божественной Силой, все будетъ произноситься не отталкивающими, заносчивыми и холодящими устами патентованной науки, а теплыми устами сердца, устами чующаго правду внутренняго голоса, устами истинной мудрости, доступной одинаково самому образованному ученому и самому необразованному мужику, той

li nomas naturo, ni nomas per nomo Dio, neniom permesante al ni atribui al tiu ĉi Forto iajn de homo elpensintajn atributojn kaj lasante al racio kaj koro de ĉiu homo interpreti al si esencon de tiu ĉi Forto kiel al li plaĉas. Hilelisto ateisto povas sub vorto Dio subkompreni fortojn de naturo kaj mondan moralecon; superstiĉa hilelisto povas pentri al si Dion sidanta en certa loko de la ĉielo kaj reganta inferon kaj paradizon; kaj tamen ili ambaŭ estos bonaj hilelistoj kaj unu al alia ne povos riproĉi liberpensecon, ĉar, se ili nur plenumas religiajn leĝojn, ne unu el ili estos pekanta kontraŭ hilelista religio. Hilelisto infano povas kredi al ĉiaspecaj religiaj fabeloj de vartistino; kreskante kaj kleriĝante li iom post iom rifuzos tiujn ĉi fabelojn, kaj tamen lia religio neniam balanciĝos; li neniam devos diri al si "mia religio estis erara", kaj sur ĉiu nova grado de evoluo li nur diros al si: "mian religion antaŭe mi malbone interpretis al mi". Dank' al foresto de aprioraj dogmoj, hilelista religio neniam estos en malkonkordo kun scienco kaj kun libera homa pensado. Templo de hilelistoj ĉiam estos templo de pura filozofio; en ĝi sen ĉiu malpermeso de religio, kaj kontraŭe, eĉ en ĝia nomo, oni libere diskutos kaj studos demandojn pri esenco de Dio, pri moraleco, pr esenco de vivo kaj morto, pri korpo kaj spirito homa, pri rilato de homa kaj ĝenerale besta "mi" al tuta naturo kaj pri diversaj supozoj rilate al sorto de tiu ĉi "mi" post ĉeso de videbla vivo de individuo; pri natura vivo kaj kontraŭnaturaj agoj, pri kiuj tria punkto de nia religio esprimas sin, ke ili "ne plaĉas al Dio" ks. Nur en tiu ĉi templo, saturita per spirito de reciproka amo kaj konstante memoriganta al ni pri nia nulaĵo antaŭ ĉirkaŭanta nin granda tutmonda Dia Forto, ĉio estos elparolata ne per abomena, malhumila kaj malvarmiĝanta buŝo de patentita scienco, sed per varmaj buŝoj de koro, per buŝoj de interna voĉo, sentanta veron, per buŝoj de vera saĝeco, atingebla egale al la plej instruita scienculo kaj al la plej neerudita fikampulo, de tiu

истинной мудрости, которую мы находимъ у великихъ философовъ всѣхъ временъ и всѣхъ степеней образованія и которая свѣтъ вокругъ себя не отчаяніе и страданія, а душевное спокойствіе и счастіе. Богослуженіе и обряды въ этомъ храмѣ будутъ только объединяющимъ, согрѣвающимъ и настраивающимъ *фономъ*; сущностью же будутъ проповѣди, рѣчи и чтенія, обнимающія собою всѣ стороны духовнаго міра человѣческаго.

Гиллелизмъ имѣетъ несомнѣнно огромную будущность передъ собою. Основанный не на временномъ уровнѣ интеллигенціи своихъ адептовъ, не на какихъ-либо временно господствующихъ доктринахъ или настроеніяхъ толпы, не на темнотѣ человѣческой, а единственно на сердцѣ и разумѣ человѣческомъ, подлежащихъ повсюду и всегда однимъ и тѣмъ же законамъ, Гиллелизмъ, разъ пустивши корни, никогда уже не ослабнетъ, никогда не поколеблется, никогда не будетъ бояться свѣта и бороться съ наукой, никогда не будетъ подвергать людей тѣмъ страданіямъ отъ внутренней борьбы, которымъ, по мѣрѣ прогресса цивилизаціи, подвергала людей талмудическая еврейская религія. Гиллелизмъ будетъ жить такъ долго, пока будетъ жить человѣчество, и будетъ для всѣхъ грядущихъ еврейскихъ поколѣній вѣчнымъ, не изсякающимъ источникомъ нравственной теплоты и свѣта. Религія эта одинаково подходитъ для самаго дикаго африканца и для самаго образованнаго европейца, для самаго темнаго представителя временъ доисторическихъ и для самаго свѣтлаго представителя самыхъ отдаленныхъ временъ будущаго. Ибо она не зависитъ ни отъ какихъ національныхъ особенностей, ни отъ мѣста, ни отъ времени, ни отъ степени развитія, и, не скованная никакими апріористическими узами, а основанная исключительно на сердцѣ и разумѣ человѣческомъ, будетъ всегда приноравливаться къ совершенствующимся требованіямъ сердца и разума

---

vera saĝeco, kiun ni trovos ĉe grandaj filozofoj de ĉiuj tempoj kaj de ĉiuj gradoj de klereco kaj kiu semas ĉirkaŭ si ne malesperon kaj suferojn, sed animan trankvilecon kaj feliĉon. Diservo kaj ritoj en tiu ĉi templo estos nur kunliganta, varmiganta kaj agordanta fono; esenco estos predikoj, paroloj kaj legadoj, ampleksantaj per si ĉiujn flankojn de la spirita mondo homa.

Sendube hilelismo havas grandegan estontecon antaŭ si. Bazita ne sur provizora nivelo de inteligenteco de siaj adeptoj, ne sur iaj provizore dominantaj doktrinoj aŭ humoroj de homamaso, ne sur homa malklereco, sed sole sur koro kaj racio homa, subordigantaj ĉie kaj ĉiam al la samaj leĝoj, hilelismo, unu fojon enradikiĝinte, neniam jam malfortiĝos, neniam ŝanceliĝos, neniam timos lumon kaj batalos kontraŭ scienco, neniam submetos homojn al tiuj suferoj de interna batalo, al kiuj, laŭ progreso de civilizacio, subigis homojn talmuda hebrea religio. Hilelismo vivos tiel longe, ĝis kiam vivos la homaro, kaj estos por ĉiuj estontaj hebreaj generacioj eterna, ne sekiĝanta fonto de morala varmeco kaj lumo. Tiu ĉi religio egale taŭgas por la plej sovaĝa afrikano kaj por la plej klera eŭropano, por la plej malklera reprezentanto de prahistoriaj tempoj kaj por la plej klera reprezentanto de la plej malproksimaj estontaj tempoj. Ĉar ĝi dependas ne de iaj naciaj specifecoj, nek de loko, nek de tempo, nek de grado de evoluo, kaj, ne katenita de iaj aprioraj ligiloj, sed bazita ekskluzive sur la koro kaj homa racio, ĉiam adaptiĝos al perfektiĝantaj postuloj de la koro kaj racio.